

Vědomí vojáků a ideologická diverze

Vojenští vychovatelé (velitelé, odborní náčelníci, političtí pracovníci) se při svém každodenním neformálním styku s vojáky občas střetávají s politickými názory, které svědčí o tom, že jejich původ spočívá v rozvrtném působení západních ideově diverzních centrál. V této souvislosti je na místě připomenout, že s celkovým růstem agresivity imperialismu jsme v posledních letech zaznamenali také eskalaci jím vedené ideologické diverze. Rovněž dokumenty XVII. sjezdu KSČ připomínají, že Československo patří k těm zemím, které jsou vystaveny zvlášť ostrým útokům antikomunistických sil. Je tedy zřejmé, že úměrně rostoucímu ideovému tlaku třídního nepřítele je nezbytné přijímat účinná protipatření k jeho eliminaci.

K důležitým předpokladům efektivního boje s pronikajícími vlivy ideologické diverze u útvarů a jednotek ČSLA patří poznání nejvýznamnějších mechanismů přenosu ideově diverzních informací do vědomí vojáků základní služby. Tyto dosud méně publikované otázky jsou předmětem článku.

Na počátku procesu pronikání ideově diverzních informací do vědomí vojáků základní služby je intenzivní činnost západních buržoazních hromadných sdělovacích prostředků, které tak v různé míře plní úlohu nástrojů šíření ideologické diverze. K nejvýznamnějším patří:

a) rozhlasové vysílání západních stanic (např. Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC, Deutsche Welle a další) v českém a slovenském jazyce, které pokrývají celé území republiky,

b) vysílání programů ARD a ZDF západoněmecké televize a 1. a 2. programu ruské televize, pro jejichž příjem jsou

příznivé podmínky v rozsáhlých oblastech západočeského, jihočeského, jihomoravského a západoslovenského kraje,

c) nejrozšířenější legálně, ale také ilegálně rozšiřované tiskoviny západní proveniencie (např. časopisy, noviny, obrázkové magazíny, reklamní a jiné materiály).

Působením uvedených informačních zdrojů je vědomí mladých lidí široce zasahováno v období dospívání a sociálního vyzrání, převážně ještě před příchodem do armády. Psychologické mechanismy tohoto působení, umožňující pronikání ideově diverzních informací do vědomí vojáků základní služby, probíhají na bázi různých forem komunikace (sdělování) mezi lidmi. Celý tento proces je možné rozčlenit do dvou základních, relativně samostatných komunikačních fází.

Šíření ideově diverzních informací buržoazními hromadnými sdělovacími prostředky považujeme za základní, tj. primární fázi. Osoby, které se poslechem západního rozhlasu, sledováním západní televize, četbou západních novin apod. stávají nositeli hromadně sdělovaných ideově diverzních informací, nazýváme prvotními příjemci.

Přikročí-li prvotní příjemci ke sdělování informací, které se dozvěděli ze západního rozhlasu, televize nebo tisku, dalším osobám, nastává **následná, tj. sekundární komunikační fáze**. Je rozvíjena prostřednictvím mnohostranných meziosobních styků prvotních příjemců, zpravidla v okruhu rodinných příslušníků, přátel, vrstevníků, spolupracovníků a také kamarádů ve vojenské jednotce. V průběhu této fáze zpravidla dochází k nejvýraznějšímu efektu vštěpování nežádoucích idejí do vědomí příjemců.

Z těsné vzájemné spjatosti primární a sekundární fáze komunikace ideově diverzního zaměření přitom neplatí jejich bezprostřední časová ani prostorová návaznost. Značný časový posun, který mezi oběma fázemi může nastat, aniž se tím podstatněji sníží jejich výsledný efekt, má zásadní význam pro práci vojenských vychovatelů. Vojaři, kteří před nástupem vojenské základní služby patřili k pravidelným příjemcům ideově diverzních informací, se totiž mohou v jednotkách, právě díky takto získanému „zasvěcenému“ pohledu na různé otázky, postupně stát neformálními autoritami a „usměrňovateli mínění“. V případech, kdy jejich názorům není ze strany nadřízených věnována patřičná pozornost, mohou tito prvotní příjemci propagovat nesprávné politické názory a narušovat morálně politický stav šířením ideově diverzních informací a nejrušnějších zvěstí.

Šíření zvěstí (tj. klepů, pomluv a fám) představuje významnou součást primární a zvláště sekundární fáze komunikace ideově diverzního zaměření a samotné zvěsti jednu z forem ideově diverzní informace. Za určitých podmínek se mohou stát velmi účinným nástrojem neformálního ovlivňování názorů a nálad různých sociálních skupin.

Ke vzniku a šíření zvěstí uvnitř sociálních skupin dochází často živelně, zvláště v situacích vyhrcošeného sociálního napětí a nejistoty. Zvěsti jsou proto chápány jako znak skupinové morálky a nálad v rámci určitého sociálního celku. V krizových obdobích v podstatě nelze jejich vzniku zabránit.

Těto skutečnosti cílevědomě zneužívají západní ideově diverzní centra. Záměrné vyvolávání zvěstí (při nezbytném respektování objektivní psychologické atmosféry, tj. názorů a nálad, cílových objektů), se dnes stalo jednou z účinných praktik, používaných k manipulaci vědomím vybraných sociálních skupin obyvatelstva socialistických zemí.

I když tendence k vytváření a šíření zvěstí působí silněji v davech než v organizovaných a vnitřně soudržných sociálních skupinách, ke kterým řadíme i vojenské jednotky, přesto nelze možnost vzniku a šíření zvěstí ve specifických podmínkách života vojsk vyloučit. Účinky různých pomluv a fám se pak odrážejí v oslabování morálně politického stavu organických vojenských celků.

Výsledky jednoho z posledních výzkumů organizovaného v útvaru ČSLA, mimo jiné s cílem postihnout některé stránky procesu pronikání ideově diverzních informací do vědomí vojáků základní služby,

dokazují neopodstatněnost představ o tom, že vědomí mladých lidí je dnes možné před ideově diverzními vlivy trvale uchránit. Značný rozsah zapojení mládeže do obou komunikačních fází šíření ideově diverzních informací, a to zejména v období před nástupem vojenské základní služby, patří k prokázaným zjištěním tohoto výzkumu.

Přímé kontakty s hlavními západními informačními zdroji uvedla v průměru polovina dotazovaných vojáků. Nejčastěji vyhledávaným zdrojem byl **západní rozhlas**. S různou intenzitou jej před nástupem vojenské základní služby poslouchala více než polovina dotázaných. Na druhé straně se však více než čtvrtina vojáků od jeho poslechu distancovala. Zároveň jej tedy mladí lidé nejčastěji odmítají. Protože zpravidla šlo o mladé členy a kandidáty KSČ, a vůbec o vojáky s vyspělým politickým vědomím, pokládáme jejich vyjádření za uvědomělé odmítnutí, vyvolané zjevně protisocialistickým charakterem značné části západního rozhlasového vysílání.

Jako nejpřitažlivější ze zkoumaných západních informačních zdrojů hodnotili mladí lidé **západní televizi**. Ta ve své programové skladbě sice divákovi v ČSSR přímo neoslovuje, ale počítá s ním, předestírá mu lákavé „okno na Západ“. Sledování západní televize, která zároveň představuje jeden z hlavních „kanálů“ šíření tzv. sociologické propagandy, uvedla před nástupem vojenské základní služby něco méně než polovina dotázaných. V této souvislosti považujeme za velmi závažné zjištění, že ve vztahu k vysílání západní televize se u příjemců z řad mladých lidí projevuje tendence k podceňování jeho antisocialistického a antikomunistického zaměření.

Kontakty s tiskovinami západní buržoazní produkce uvedla o něco více než jedna třetina dotázaných. **Západní tiskoviny** je tedy možné pokládat za celkově méně dostupný zdroj ideově diverzních informací. Přitom je cílevědomě vyhledávají zejména mladí lidé se společensky nežádoucími ideově politickými názory a postoji. Psychologický efekt působení tiskovin s ideově diverzním obsahem na tuto skupinu příjemců je založen v prvé řadě na obecné schopnosti tištěného sdělení jemněji diferencovat a opakovaně působit na ideově politické vědomí příjemců. Dále pak na posilujícím vlivu sociálního prostředí protisociálně orientovaných part vrstevníků, ve kterém zpravidla probíhají obě fáze komunikace ideově diverzního zaměření. Západní tiskoviny rovněž pokládáme, s ohledem na výrazný podíl obrazového zpravodajství, zvyšujícího celkovou přitažlivost jejich obsahu, za důležitý prostřed-

dek šíření již uváděné „sociologické propagandy“.

Výzkum dále prokázal, že efekt pronikání ideově diverzních informací nespočívá výlučně v činnosti buržoazních hromadných sdělovacích prostředků, tedy v primární komunikační fázi. Potvrdil, že neméně významnou úlohu sehraává styk jejich prvotních příjemců s dalšími osobami z okruhu vrstevníků, příbuzných a přátel, realizovaný v průběhu sekundární komunikační fáze. Zjištěné četnosti předávání ideově diverzních informací v rámci tohoto styku jsou dokonce vyšší, než frekvence přímých kontaktů se západními buržoazními prostředky hromadné komunikace. V různém rozsahu se do procesu šíření ideově diverzních informací mezosociální komunikací zapojila většina vojáků výzkumného sboru.

V procesu mezilidského styku se informace nejen přenášejí, ale také upřesňují a rozvíjejí. Vlivem zvláštnosti lidského vnímání však zároveň dochází i k jejich zkreslování a deformacím. Psychologické účinky šíření ideově diverzních informací mezosociální komunikací jsou tedy založeny na širokých možnostech vzájemné výměny, konfrontace a hodnocení sdělovaných informací mezi účastníky této komunikace, na neformální autoritě nositelů ideově diverzních informací a na jejich schopnosti ovlivňovat názory dalších osob. Protože v této fázi mezi sebou zpravidla komunikují osoby, které jsou si vzájemně emocionálně blízké, snižuje se značně míra kritičnosti účastníků této komunikace vůči sdělovaným skutečnostem. Z existence celkově pozitivních ideově politických názorů a postojů u většiny zkoumaných vojáků proto nelze automaticky vyvozovat jejich schopnost uvědomovat si ideově diverzní obsahy v některých vzájemně sdělovaných informacích.

Nástupem vojenské základní služby dochází u dříve pravidelných nebo příležitostných prvotních příjemců ideově diverzních informací buď k dlouhodobějšímu přerušení (u naprosté většiny), nebo k podstatnému zredukování (v některých případech) primární fáze této komunikace. Podmínky vojenského života (zejména jeho organizovanost, skupinový charakter činnosti, minimalizace kontaktů s předchozími občanskými prostředky a intenzivní ideově výchovné působení) v mnoha směrech příznivě ovlivňují změny motivace činnosti mladých mužů, čímž zároveň do jisté míry přispívají k omezení sekundární fáze komunikace ideově diverzního zaměření.

Komplexní působení podmínek vojenského života však v praxi nebývá vždy jen pozitivní. Kromě uvedených vlivů zde mla-

dý člověk někdy poznává i skutečnosti, které jsou v rozporu s požadavky teorie. Také výchova v některých rodinách je protikladná k idejím a hodnotám společnosti. Nelze proto očekávat, že v průběhu vojenské základní služby dojde u všech vojáků k upevnění marxisticko-leninské světónázorové orientace a ke zformování uvědomělé odmítavého vztahu k ideově diverzním informacím, jakož i prostředkům jejich šíření. Před tímto faktem, prokázaným mj. uvedeným výzkumem a potvrzovaným rovněž zkušenostmi mnohých vojenských vychovatelů, nelze zavírat oči. Zlehčovat jej na pozadí celkově převažujících pozitivních zjištění by bylo škodlivé nejen ideologicky, nýbrž také politicky.

Dílejší zjištění empirického výzkumu by však rovněž nebylo správné absolutizovat. Např. samotný fakt kontaktů mladých lidí s hlavními zdroji ideologické diverze v době před nástupem vojenské základní služby nemůže být spolehlivým měřítkem pro posuzování reálného vlivu ideově diverzních informací na vědomí většiny příjemců. Základním problémem totiž je motivace zájmu vojáků o ideově diverzní informace a o zdroje jejich šíření. Tedy otázky, kdo se o západní informační zdroje zajímá, z jakých příčin a jakou důležitost jim přikládá pro utváření vlastních politických názorů.

Vyhraněný pozitivní vztah k západním tiskovinám, rozhlasu a televizi, který projevovali vojáci se společensky nežádoucími ideově politickými názory a postoji, svědčí např. o tom, že tyto osoby nevyhledávají tyto hromadné sdělovací prostředky jen jako prameny určitých pikantních politických informací, ale že v kontaktech s nimi uspokojují rovněž některé své hlubší potřeby a zájmy. V motivaci jejich intenzivního zájmu o tyto prostředky, jako propagátory hodnot a idejí cizích až nepřátelských vůči společnosti, ve které žijí, bývá často obsažena potřeba kompenzace pocitů méněcennosti a nespokojenosti v důsledku osobních selhání, nezdarů a nena-
plněných ambicí, na kterých ovšem právě tyto mladí lidé jen neradi přiznávají svůj vlastní podíl.

Značnou úlohu při šíření ideově diverzních informací, včetně zvěstí, sehraávají potřeby informovanosti, sdělování a sebeuplatnění, které se projevují např. náchylností mnohých mladých lidí vydávat se před svými přáteli a známými za zvláště dobře informované, ve snaze posílit v jejich očích svou prestiž. Ne všichni mladí lidé jsou také ochotní přiznat vlastní nejistotu a sugestibilitu v nezvyklých situacích. Projevují potom tendenci věřit nepodloženým informacím, zvláště odpovída-

ji-li určitým očekáváním. Bez významu nejsou ani snahy vyslechnout si od druhých osob, co ony samy na různých místech pochytily, ověřit a potvrdit si na reakcích protějšku vlastní pocity, názory či zkušenosti.

V obsahu působení západních ideově diverzních center zaujal v posledních letech dominující pozici trend, který je možné charakterizovat jako „parazitování na vnitřních problémech socialismu“. Ve vztahu k mladým lidem je přitom zneužívána jejich nedostatečná sociální zkušenost a sociální nezralost. Zjištěné vysoké četnosti zapojení i mladých lidí vyznačujících se celkově pozitivní ideově politickou orientací do primární a zvláště sekundární fáze komunikace ideově diverzního zaměření, a zejména skutečnost, že velká část dotazovaných vojáků pozitivně oceňovala operativnost zpravodajství západních informačních zdrojů a s despektem se vyjadřovala o důležitosti názorů svých nadřízených pro utváření vlastních politických názorů, svědčí o tom, že v motivaci společensky nežádoucích komunikačních aktivit sehrávají svou roli také nedostatky v činnosti oficiálních informačních zdrojů, nedostatečně uspokojovaná potřeba informovanosti a chyby v práci vojenských vychovatelů. Na tyto nežádoucí aktivity lze rovněž pohlížet jako na spontánní reakce mladých lidí na neřešené problémy v jejich okolí, respektive jako na celkový projev stavu určité nerovnováhy vnějších (sociálních) vlivů a vnitřních (osobnostních) podmínek.

Pro celkové zefektivnění boje proti ideologické diverzi v podmínkách ČSLA mají podle našeho názoru klíčový metodologický význam ty myšlenky z jednání XXVII. sjezdu KSSS a z řady posjezdových vystoupení M. Gorbačova, které jako základní předpoklad urychlení sociálně ekonomického rozvoje vyzdvihují úkol celkové přestavby veškerého společenského života a společenského vědomí. V besedě s pracovníci Krasnodaru a Stavropolu k problému nezbytnosti přestavby vědomí M. Gorbačov řekl: „... vědomí nelze změnit výzvami, knihami ani hesly, i když i to všechno je potřebné... Člověk mění své stanovisko, vědomí a postoj během boje. Pro to rozvíjíme boj na všech frontách — hospodářské, sociální, morální a politické.“

Myšlenka V. I. Lenina o tom, že komunismu se nelze naučit z knih, tak v dnešní době nabývá na novém aktuálním významu.

□

Pro práci vojenských vychovatelů vyplývají tyto závěry:

1. Ideově diverzní informace mohou ve vojenských jednotkách pronikat a negativně ovlivňovat názory, nálady a celkový morálně politický stav, nezávisle na organizačních a technických opatřeních přijímaných k omezení kontaktů vojáků s nežádoucími informačními zdroji. Děje se tak prostřednictvím mnohostranných meziosobních styků vojáků, kteří se ještě před nástupem do armády stali nositeli ideově diverzních informací, s ostatními příslušníky vojenských jednotek.

2. Za hlavní mechanismus pronikání ideově diverzních informací v životě vojenských jednotek (podstatně omezujících možnosti realizace primární komunikační fáze), považujeme sekundární komunikační fázi.

3. S pronikáním ideově diverzních informací dochází často k šíření zvěstí. Boj proti vlivům ideologické diverze musí proto být na všech úrovních velení a řízení vždy organicky spojován s bojem proti zvěstem.

4. Důležitým činitelem boje proti pronikání ideově diverzních informací a šíření zvěstí v jednotce je **osobnost vojenského vychovatele**. Na jeho osobním příkladu a stylu řízení, na dobré znalosti podřízených a neformálním zájmu o jejich potřeby, dovednosti využívat síly a autority stranického a svazáckého kolektivu, na jeho politické angažovanosti a schopnosti věcně argumentovat, v rozhodující míře závisí, jak mohou ideově diverzní informace a zvěsti ovlivňovat názory a nálady ve svěřené jednotce.

5. Hlavní prostředky vojenského vychovatele v boji proti vlivům ideologické diverze a zvěstem proto představují: neformální, otevřená a věcná diskuse i mimo rámec politického školení, vedená jako názorový dialog s vojáky, rozhodné a přesvědčivé vystupování proti nesprávným politickým názorům a jejich šířitelům, péče o potřeby vojáků a souladu mezi zastávanými názory a praktickým jednáním.